

УДК 327 (100)

ЕВОЛЮЦІЯ СТАТУСУ ТА РОЛІ США І ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ СПІЛЬНОТИ В СУЧАСНІЙ СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Толстов Сергій Валеріанович,
кандидат історичних наук, доцент

Розглянуто зміни статусу і ролі США та євроатлантичного співтовариства в сучасній міжнародній системі. Основну увагу приділено способам і формам різнопланового впливу США і ЄС, які розглядаються як системоутворюючий чинник. Проаналізовано співвідношення підходів та основні форми суперечностей між євроатлантичною спільнотою та незахідними центрами сили. Сформульовано загальний прогноз стосовно розвитку міжнародної системи в бік багатополосної (поліцентричної) конфігурації зі збереженням євроатлантичного регіону як одного з головних центрів сили у багатополарному світі.

Ключові слова: міжнародна система, центри сили, багатополарність, взаємозалежність, баланс сил, домінування, суперництво.

Визначення ролі євроатлантичного співтовариства в сучасних міжнародних процесах вимагає розв'язання низки дослідницьких завдань, зокрема оцінки співвідношення потенціалів провідних акторів, які впливають на формування системних зв'язків у межах сучасної міжнародної системи; встановлення причин і форм прояву ієрархії в міжнародних відносинах; визначення способів досягнення провідними міжнародними акторами своїх інтересів, реалізації стратегій та впливів у зовнішньому середовищі; встановлення основних форм і специфічних ознак відносин між основними центрами сили в сучасному світі.

Сама по собі постановка питання про роль США та євроатлантичної спільноти в сучас-

ному світі є відносно традиційною з точки зору відстеження тенденцій міжнародних відносин та участі в них домінуючих суб'єктів, які мають переваги в сфері економіки, технологій, збройних сил і озброєнь, фінансового регулювання та визначення глобальних правил гри. Суттєво менш дослідженим виглядає системоутворюючий вплив євроатлантичної спільноти в системі міжнародних відносин, насамперед у контексті просування альтернативних спроб і моделей глобального регулювання, запропонованих групою БРІКС.

З-поміж досліджень американських і європейських авторів, присвячених проблематиці відносин між США та країнами ЄС, доцільно згадати праці В. Вайденфелда [20], Р. Купе-Стратегічні пріоритети, №4 (29), 2013 р.

ра [4], С. Ларрабі [2], В. Райніке [15], Ф. Рюе [17], П. Сандерса [18] та ін. В останніх публікаціях багатьох європейських (наприклад Б. Нойс [14], П. Келлер [8], Р. Кіссак [9], А. Фальке [5]) та американських авторів (Дж. Айкенберрі, Т. Барнетт [3], У. Лакьор [10], М. Манделбаум, С. Уолт [19], І. Франсуа [6], Т. Фрідман) присутній значний скепсис з приводу ефективності американо-європейських зв'язків та спроможності США, принагідно разом із ЄС, утримати роль стабільного ядра міжнародної системи.

Російські дослідники розглядають проблеми, пов'язані зі впливом євроатлантичної спільноти в сучасному світі, переважно у зв'язку з європейською та міжнародною безпекою. В цьому сенсі показовими є праці В. Барановського, Т. Бордачова, С. Караганова. Водночас стає все популярнішим системно-прогностичний напрям, пов'язаний зі спробами моделювання конфігурації відносин між США, ЄС і країнами БРІКС на середньострокову та довгострокову перспективи [1].

В Україні окремі аспекти американо-європейської взаємодії та проблематики євроатлантичних відносин висвітлювались у працях І. Погорської, С. Федуняка, С. Шергіна та ін.

Мета даної статті – проаналізувати еволюцію статусу та ролі США і євроатлантичної спільноти у сучасній міжнародній системі з точки зору перспектив їх впливу на процеси системоутворення.

Суспільно-політичні уявлення про міжнародну взаємодію ґрунтуються на присутності в них об'єктивних за змістом чинників і тенденцій, які дозволяють розглядати міжнародні відносини та процеси як певний взаємообумовлений комплекс або як самоорганізовану систему регулярних багатосторонніх зв'язків. До основних чинників, що визначають статус і роль держав у сфері міжнародної взаємодії, належать насамперед матеріальні – військово-політичні або силові, ресурсні, економічні, технологічні. Окреме місце посідають інформаційні чинники та впливи, які поєднують матеріальні та організаційні засоби. Водночас контекст міжнародної взаємодії неможливо розглядати без урахування комплексу правових, ідеологічних, нормативних і культурно-аксіологічних елементів, які віддзеркалюють властивості певної історично обумовленої політичної організації. Роль головних системоутворюючих факторів, які об'єднують елементи в систему, виконують структурні чинники у відносинах як усередині системи (у межах взаємодії між її акторами), так і поза її межами (відносини із зовнішнім середовищем системи).

Процеси системоутворення в сучасних міжнародних відносинах визначаються за декількома основними параметрами, які дозволяють характеризувати й порівнювати способи та форми впливу провідних держав та їх угруповань на формування системних зв'язків. До них належать:

- владно-силові компоненти та залежності, що визначають співвідношення сил і впливів між основними міжнародними акторами;
- чинники «м'якої сили» в міжнародних відносинах і суспільно-політичних процесах;
- участь, роль і ступінь впливу різних акторів міжнародних відносин у механізмах глобального регулювання, включаючи вплив на визначення модальності міжнародних відносин і спроможність забезпечувати ухвалення спільних рішень провідних держав з метою пом'якшення перебігу глобальної економічної кризи.

Аналіз владно-силових компонентів провідних акторів міжнародної системи ускладнюється змінами, що характеризують якість і складники їхніх силових потенціалів. За сучасних умов значної ваги набувають не тільки традиційні військові, технологічні та фінансово-економічні чинники, а й такі компоненти, як стан екології, ступінь забезпечення продовольчої безпеки, гарантування доступу до основних ресурсів життєзабезпечення (енергетичні ресурси, джерела й запаси прісної та питної води), демографічні характеристики, включаючи статевовікову та етно-релігійну структуру суспільства, якість освіти, поширення сучасних засобів передачі інформації та інформаційну безпеку. Спостерігається тенденція до прискорених якісних змін, що стосуються розвитку важливих компонентів економічного, технологічного й демографічного потенціалу окремих держав та угруповань.

Комплекс чинників «м'якої сили» в міжнародних відносинах і суспільно-політичних процесах має вирішальний вплив на визначення модальності міжнародних відносин, включаючи політико-правові уявлення та ідеологічне тлумачення основних явищ міжнародного життя. Домінуючу роль у спрямуванні загальносвітової політичної дискусії відіграють країни, які мають у своєму розпорядженні розвинуту структуру інформаційних засобів (інформаційних агентств, телеканалів, інтернет-мереж) і технологічні можливості передачі та контролю передачі даних, включаючи супутникові системи, інтернет-сервери, пошукові системи тощо.

З початком економічної кризи в 2008 р. спостерігалось зростання ролі факторів,

пов'язаних із проблематикою «глобального регулювання». Ознакою усвідомлення загроз стабільності світовій економіці стало скликання самітів держав «Великої двадцятки» за участі країн, що мають найбільші показники ВВП та відіграють важливу роль у політиці та економіці основних регіонів сучасного світу. Проте спроби спільного визначення антикризових заходів досі мали лише частковий успіх через традиційну схильність урядів провідних держав керуватися при ухваленні рішень власними інтересами й небажання політичних кіл найпотужніших держав враховувати інтереси інших країн.

Співвідношення перелічених факторів потребує детальнішого аналізу з огляду на динаміку та складність передбачення міжнародних процесів. Виходячи з оцінки змін у міжнародних відносинах, які спостерігались у другій половині 2000-х років, найбільш адекватним визначенням теперішнього етапу еволюції міжнародної системи видається його тлумачення як чергового міжсистемного переходу в напрямку поліцентричної конфігурації, яка може поступово замінити дифузну гегемонію США. Залишаючись військово-політичним лідером і основним міжнародним фінансовим центром, США втрачають здатність одноосібно досягати втілення цілей та намірів своєї зовнішньої стратегії.

Визнаючи теперішню міжнародну систему за ієрархічну, її, вочевидь, не слід тлумачити як централізовану. Система ієрархічної однополярної гегемонії США поступово змінюється в бік ускладнення структури відносин як усередині євроатлантичного ядра, так і в формі диференціації зв'язків у межах «периферії» міжнародної системи, окремі актори якої змогли подолати пастку хронічного відставання й істотно посилити свою вагу та вплив у міжнародних процесах. Водночас перспективи еволюції міжнародної системи не варто спрощувати й зводити до дилеми між збереженням існуючої ієрархії та загрозою сповзання до анархічних схем взаємодії. Більш імовірним напрямком системної еволюції, на наш погляд, можна вважати прояв чинників, які детермінують поведінку різних держав у форматі міжрегіональних балансів, пов'язаних із виникненням і функціонуванням економічних угруповань, використанням елементів політичної та економічної взаємозалежності й досягненням на цій основі певних результатів. За таких умов збереження ієрархії виглядає неминучим. Полярність міжнародної системи, принаймні до певної межі, може визначатися не стільки прямим силовим протистоянням, скільки за класичною дефініцією

Г. Моргентау, поляризацією інтересів, «визначених у термінах влади» [13, р. 26].

За сучасних тенденцій поляризація в межах міжнародної системи може мати відмінні ступені інтенсивності в різних сферах міжнародної взаємодії та набувати неоднакових форм прояву. Це зумовлює необхідність чіткішого аналізу потенціалів окремих країн та їх груп, збігів та розходжень позицій провідних держав у таких аспектах, як контроль над природними ресурсами, військові витрати, модернізація озброєнь і контроль над озброєннями, глобалізація фінансової системи, регулювання міжнародної торгівлі, міжнародний діалог із проблем екології та кліматичних змін.

Скорочення інтенсивності домінування США та інших великих держав в окремих сферах міжнародної взаємодії, а також одночасна перехресна дія таких впливів збільшують можливості для автономного позиціонування решти країн світу, насамперед середніх регіональних держав. На цій підставі можна зробити висновок, що полярність у сучасному світі не обов'язково означатиме спрощення системних зв'язків до рівня одного з «класичних» або історично обумовлених типів, описаних у типологічних схемах М. Каплана [7], Е. Луарда [10], Р. Роузкранца [16] та деяких інших дослідників.

Водночас, принаймні після 2008 р., провідні держави сучасного світу, включно зі США та Китаєм, не висувають прямих претензій на набуття ролі наднаціональних акторів, обмежуючись, як правило, застосуванням менш демонстративних і радикально окреслених способів поширення та реалізації свого впливу. Чинники балансу сил можуть компенсуватися іншими регуляторними механізмами, що в багатьох випадках запобігає прямим формам тиску з боку більш потужних акторів міжнародної системи на решту держав, спонукаючи їх шукати й частіше застосовувати прихованіші та складніші способи реалізації власних інтересів.

Перехід міжнародних відносин від «моменту» (або стану) однополярної гегемонії США та НАТО до іншої якості системних зв'язків відбувається в умовах інерційного існування певної політичної організації. Низька ефективність політичної «організаційної системи» сучасного світу не дає підстав вважати її системним регулятором, здатним виконувати функції глобального управління. Водночас наявність різних елементів політичної організації істотно змінює характер проявів полярності. За цих умов подальша еволюція міжнародної системи бачиться в контексті посилення ролі регіональних угруповань, у межах

Стратегічні пріоритети, №4 (29), 2013 р.

яких відносини взаємозалежності набувають тривкіших форм. Проте подібні прояви регіоналізації змушують ураховувати потенційні можливості загострення конкуренції та суперництва між такими блоками, побудованими на регіональній основі та підкріпленіми розвитком процесів регіональної інтеграції.

З урахуванням впливу та часових меж світової фінансово-економічної кризи окремі регіональні блоки та інтеграційні утворення можуть набути характеру автономних осередків, що мають відмінні інтереси та застосовують специфічні форми внутрішньої самоорганізації. В такому разі регіональні альянси зможуть також виконувати сублімовану роль певних полюсів, що лише частково й, вочевидь, опосередковано може нагадувати умови балансу сил за участю великих держав у XVIII–XIX ст. Подальші зміни в ієрархічному устрої міжнародної системи пов'язані зі збереженням її децентралізованого характеру. При цьому ступінь децентралізації належить до перемінних функцій і може істотно збільшуватись у разі посилення міжцивілізаційних та міжрегіональних розбіжностей. Найближчим часом основні суперечності розгортатимуться у сферах міжнародних фінансових відносин, регулювання умов торгівлі, поширення технологій, контролю над ресурсами та їх використанням, ресурсозбереження й охорони довкілля.

Перспектива вирівнювання сумарних потенціалів США та КНР (за обсягом ВВП) містить головний елемент невизначеності щодо подальших сценаріїв еволюції міжнародної системи. У разі збереження механізмів економічної взаємозалежності в її сучасних формах і проявах системна конфігурація може еволюціонувати в бік «бі-мультиполярності» чи «три-мультиполярності» (асиметрична багатополлярна система за наявності двох чи трьох основних центрів сили та впливу) з відповідною корекцією на специфіку нових умов та способів взаємодії, зумовлених проявами глобалізації. Проте зміни в міжнародному економічному й політичному балансі можуть спонукати до зростання протекціонізму та загострення ресурсної конкуренції. Як можна очікувати, подальший розвиток подій гіпотетично прискорюватиме встановлення багатополлярності у сфері силових відносин і може супроводжуватися зростанням напруженості в стосунках між основними центрами сили.

З боку керівних політичних кіл США не слід відкидати спроб відновлення гегемонії США, зокрема шляхом ініціювання та створення глобального антикитайського альянсу за участі США, ЄС, Японії та, за певних об-

ставин, Росії, якщо західним структурам вдасться змусити російське керівництво відмовитися від теперішньої лінії на асиметричне балансування між Заходом і Китаєм. Не можна виключати й нових спроб консолідації євроатлантичної спільноти з метою відновлення виробничих потужностей (реіндустріалізації), обмеження торговельної експансії Китаю та впровадження проти нього різноманітних протекціоністських обмежень. Подібні плани можуть бути, принаймні частково, реалізовані внаслідок створення у 2014–2015 рр. трансатлантичного простру вільної торгівлі ЄС і США. Реалізація цього проекту передбачає зближення найбільш розвинених в економічному й технологічному відношенні держав, що складають умовну євроатлантичну спільноту, в тому числі через м'які форми трансрегіональної інтеграції.

Тенденції у відносинах між Заходом і західними державами та міждержавними об'єднаннями вимагають ураховувати потенційну можливість двох альтернативних сценаріїв.

Перший сценарій передбачає поміркований еволюційний спосіб змін, які супроводжуватимуться поступовим скороченням впливу США та ЄС у низці регіонів, збільшенням ваги і ролі фінансово-економічних організацій та міжнародних політичних структур, створених периферійними країнами, а також зростанням їх ролі в перерозподілі світового ВВП, активізацією участі в глобальному діалозі, посиленням участі у розробці загальних правил гри тощо.

Другий сценарій передбачає згортання чинників взаємозалежності й поширення застосування різноманітних протекціоністських та інших захисних механізмів, що мають сприяти збереженню технологічних і фінансово-економічних позицій США та країн ЄС. Цей шлях потенційно веде до загострення конкуренції та суперництва і може супроводжуватися посиленням конфронтаційних тенденцій у міжнародних відносинах. В абстрактному вигляді окреслені прогностичні сценарії мають альтернативний (тобто теоретично несумісний) характер, однак на практиці обидві вищезначені тенденції можуть діяти (певною мірою) одночасно, що визначатиме специфіку еволюції сучасної міжнародної системи та ускладнюватиме прогнозування напряму розвитку міжнародних процесів.

Розмірковуючи про шляхи майбутнього перебігу відносин між США та Китаєм, старший аналітик консалтингової структури *Wikistrat (Crowdsourced Consulting)*, редактор журналу *Esquire* Т. Барнетт пише, що для

амбітної наддержави нема коротшого шляху до переходу в розряд великих держав другого ешелону, ніж вступити в руйнівний конфлікт з іншою країною її ж рівня. Такою була доля імперської Британії, імперської Японії та Німеччини в першій половині ХХ ст. Те саме стосується й радянської Росії у другій половині ХХ ст., яка вела «холодну війну» із Заходом. Це зумовлює важливий урок для Вашингтона, Пекіна та Нью-Делі, враховуючи, що найбільш вірогідними парами учасників значних війн ХХІ ст. виглядають саме США–Китай і Китай–Індія [3].

Оцінюючи стратегічну ситуацію на перспективу після 2030 р., Т. Барнетт не розглядає ЄС і Японію серед основних кандидатів на роль наддержав першого рівня. Серед країн групи БРІКС слід відкинути ПАР через її масштабну бідність, Росію через загрозливу демографічну ситуацію та Бразилію у зв'язку з винятково сприятливою ситуацією у сфері безпеки, яка не стимулює створення масштабних збройних сил. Таким чином, серед потенційних лідерів і конкурентів залишаються США, Китай та Індія з потужними арміями та економіками.

Оцінюючи перспективи довгострокової конкуренції, Т. Барнетт зауважує, що після 2030 р. ситуація може набути настільки критичних ознак, що змусить Китай та Індію вдаватися до силових дій з метою власного життєзабезпечення. Враховуючи історичні та територіальні суперечності, союз між Китаєм та Індією виглядає маловірогідним. Натомість США можуть виконувати роль зовнішнього балансира в Євразії та стабілізуючого «третього партнера» в інших регіонах.

Висловлювані представниками реалістичної школи аргументи на користь зміни глобальної стратегії США в бік «офшорного балансування» стають усе популярнішими. Схоже, що саме вони становитимуть основу політики адміністрації Б. Обами в Азії. Старший експерт Центру Брента Скаукрофта з проблем міжнародної безпеки Атлантичної ради США Р. Меннінг принагідно зауважує, що США не прагнуть забезпечувати стримування Китаю в тій формі, яка застосовувалася проти СРСР за часів біполярності. Політика США враховує економічні відносини, що зумовлюють глибоку взаємозалежність. Американські посадовці мають переконувати керівництво КНР, що політика США в регіоні спрямована на відновлення балансу в Азії й не загрожує країнам регіону. Тому переоснащення китайської армії новітніми озброєннями є зайвим, оскільки може спровокувати класичну дилему безпеки [12].

Водночас, реагуючи на зростання військових можливостей КНР, США та країни Азійсько-Тихоокеанського регіону (від Індії до В'єтнаму) змушені вдаватися до «хеджування загроз», посилюючи своє співробітництво в галузі безпеки зі США та між собою. Головна мета цих зусиль полягає в нейтралізації потенційних викликів існуючому стратегічному балансу, включаючи контроль «доступу до морських просторів» з боку США та перешкоджання спробам Китаю встановити домінування над «першою ланкою островів» уздовж Східно-Китайського та Південно-Китайського морів [12].

Сподівання на перехід від «стратегічної недовіри» до «стратегічної впевненості» характерне не тільки для політики США в Азії, а й для відносин у євроатлантичному просторі. У цьому регіоні адміністрація США бачить перспективу у визнанні домінуючого статусу Америки, збереженні регіональних союзів та примусовій адаптації незахідних партнерів до умов стратегічного статус-кво, який склався впродовж двох попередніх декад. В комплексі євроатлантичних відносин акцент переноситься на макропроекти – розвиток регіональної програми ПРО та визначення умов Трансатлантичного партнерства у сфері торгівлі та інвестицій. Європейська програма ПРО, якій з 2010 р. надано статус спільного проекту США і європейських країн НАТО, ставить за мету створення стратегічного щита, який має покривати весь простір євроатлантичного стратегічного регіону. Проект Трансатлантичного партнерства у сфері торгівлі та інвестицій є оновленою версією трансатлантичної зони вільної торгівлі, плани створення якої в загальному вигляді були узгоджені ще в середині 1990-х років.

Ці тенденції свідчать про формування доволі складного стратегічного балансу. Хоча США і ЄС втрачають домінування в економічній сфері, США намагатимуться зберегти центральну роль у міжнародній системі за допомогою переваг у новітніх озброєннях, глобальної військової інфраструктури, створення замкненої євроатлантичної зони безпеки, торгівлі та інвестицій, формування міжрегіонального «Транстихоокеанського партнерства» (за участю Австралії, Брунею, В'єтнаму, Канади, Малайзії, Мексики, Нової Зеландії, Перу, Сінгапуру, США, Чилі та Японії), збереження мережі військово-політичних союзів та побудови розгалуженої системи регіональних балансів. На загал ці заходи нагадують підготовку до довготривалої стадії суперництва з Китаєм, керівництво якого, хоч і підтримує з Вашингтоном стратегічний та

Стратегічні пріоритети, №4 (29), 2013 р.

економічний діалог, вочевидь, не погоджується брати на себе зобов'язання узгоджувати зі США свою стратегію та поточну політику. До того ж Пекін навряд чи довічно терпітиме системну протидію власним проектам економічного проникнення до країн Азії та Африки. Ці міркування дозволяють багатьом експертам вважати американо-китайські відносини основним чинником при формуванні міжнародного порядку XXI ст. за участі 5–7 інших провідних акторів.

Висновки

Сам по собі характер багатополлярної міжнародної системи не передбачає відносин абсолютного взаємного сприяння та міцних союзів між суб'єктами першого рівня. З точки зору США, роль ЄС залишається корисною доти, доки «Об'єднана Європа» слугує гарантованим партнером США у відносинах із третіми країнами, включно з Росією, обстоює верховенство США у визначенні глобальних правил гри й не стає зайвим конкурентом, який пропонує власний, відмінний від американського бачення, геополітичний проект.

За найбільш загальними ознаками, глобальний вплив США ґрунтується на двох взаємопов'язаних чинниках – військовій силі та провідній ролі в міжнародній фінансовій системі. При цьому впродовж ближчих 20 років військово домінування США виглядає достатньо переконливим, однак це чималою мірою залежить від спроможності утримати фінансову систему, яка ґрунтується на домінуванні долара, роль якого поступово зменшується.

Вплив умовної коаліції у складі США, ЄС та Японії на визначення нормативно-аксіологічних критеріїв міжнародних відносин суттєво підірваний внаслідок воєнних операцій та інтервенцій періоду однополлярної гегемонії США 1994–2008 рр. За таких обставин проти-

дія США та ЄС поширенню альтернативних моделей міжнародної взаємодії та інституцій, створених незахідними центрами сили, ґрунтуватиметься переважно на силових та інституціональних методах, включаючи воєнні союзи постійного характеру, регіональні програми та силові структури (на кшталт постійно діючих операцій у Середземному та Аравійському морях), діяльності регіональних військових командувань («Сентком», «Африком», «Паком»), утриманні домінуючих позицій в МВФ, групі Всесвітнього банку, СОТ, МЕА та ін.

В умовах еволюційного розвитку міжнародних процесів міжнародна система – специфічна форма децентралізованої політичної організації – постає як особлива форма примусу та стримування, принаймні у розумінні вимушеної корекції політики великих держав. Системні обмеження змушують великі держави утримуватися від таких крайнощів, як ризик застосування сили в ситуаціях, які передбачають неминуче застосування симетричної чи умовно-симетричної сили у відповідь. Після 2008 р. спроби США та європейських країн-членів НАТО застосовувати доктрину виняткової правосуб'єктності (відповідальності за стан міжнародної безпеки, побудованої на самопроголошеному праві ухвалювати рішення про застосування сили та провадити антикризові операції в межах та поза межами прямої відповідальності альянсу НАТО) виглядають сумнівними, оскільки нашоухуються на прямий опір з боку КНР та Росії у Раді Безпеки ООН, чіткі заперечення країн БРІКС і небажання частини країн ЄС долучатися до воєнних операцій у віддалених регіонах. З огляду на це суперництво між різними центрами сили може бути перенесене на рівень регіональної конфронтації за непрямої участі провідних держав Заходу, із застосуванням спецоперацій, повстанських рухів, терористичних та екстремістських структур.

Список використаних джерел

1. Кузнецов В. Китайская карта мировой политики / В. Кузнецов // IGT. Институт глобальных трансформаций. – 2011. – 26 сентября [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.i-g-t.org/2011/09/26/китайская-карта-мировой-политики/>
2. *America and Europe : A Partnership for a New Era* / D. C. Gompert, F. S. Larrabee (eds.). – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – 276 p.
3. *Barnett T. P. M. The New Rules : The New World Order-After-Next* / T. P. M. Barnett // World Politics Review. – 2011. – 25 July [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.worldpoliticsreview.com/articles/9568/the-new-rules-the-new-world-order-after-next>
4. *Cooper R. The Breaking of Nations : Order and Chaos in the Twenty-First Century* / R. Cooper. – New York : Atlantic Monthly Press, 2003. – XI, 180 p.

5. *Falke A.* The Long-Term Foreign Policy Consequences of 9/11 : An American Neo-Isolationism? / A. Falke // *Beyond 9/11. Transdisciplinary Perspectives on 21st Century U. S. American Culture* / S. Kloeckner, S. Knewitz, S. Sielke (eds.). – Frankfurt am Main, Berlin etc. : Peter Lang Publishing Group, 2013. – P. 323–340.
6. *Francois I.* The United States, Russia, and Europe : Trilateral Security Dialogue in the Absence of Strategic Partnership / I. Francois // *Atlantic Council ; Brent Scowcroft Center on international security.* September 2013. – Washington : The Atlantic Council of the United States, 2013. – 20 p.
7. *Kaplan M. A.* Balance of Power, Bipolarity and Other Models of International Systems / M. A. Kaplan // *The American Political Science Review.* – Sept. 1957. – Vol. 51. – No. 3. – P. 684–695.
8. *Keller P.* The Surprising Staying Power of U. S. Primacy / P. Keller // Ch. Kloeckner, S. Knewitz, S. Sielke (eds.). *Beyond 9/11 : Transdisciplinary Perspectives on Twenty-First Century U. S. American Culture.* – Frankfurt am Main, Berlin etc. : Peter Lang Publishing Group, 2013. – P. 303–322.
9. *Kissack R.* Pursuing Effective Multilateralism. The European Union, International Organisations and the Politics of Decision Making / R. Kissack. – Basingstoke : Palgrave Macmillan, July 2010. – 256 p.
10. *Laqueur W.* Night Thoughts on Europe / W. Laqueur // *National Interest.* – 2011. – No. 116. – November-December. – P. 27–33.
11. *Luard E.* The globalization of politics : the changed focus of political action in the modern world / E. Luard. – London, Houndmills : Macmillan, 1993. – XII, 195 p.
12. *Manning R.* US Rebalancing Asia, Not Containing China / R. Manning // *The Atlantic council.* – 2013. – July 02 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/us-rebalancing-asia-not-containing-china>
13. *Morgenthau H.J.* Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace / H. J. Morgenthau [fourth edition]. – New York : Alfred A. Knopf, 1967. – XXVIII, 615 [XXIII] p.
14. *Neuss B.* Asymmetric Interdependence : Do America and Europe Need Each Other? / B. Neuss // *Strategic Studies Quarterly.* – Vol. 3. – Issue 4. – Winter 2009. – P. 110–124.
15. *Reinicke W. H.* Deepening the Atlantic : toward a new transatlantic marketplace? / W. H. Reinicke. – Gutersloh : Bertelsmann Foundation Publ., 1996. – 96 p.
16. *Rosecrance R.* Bipolarity, Multipolarity and Future / R. Rosecrance // *Journal of Conflict Resolution.* – Sept. 1966. – Vol. X. – No. 3. – P. 314–327.
17. *Ruehe V.* Shaping Euro-Atlantic Policies : A Grand Strategy for a New Era / V. Ruehe // *Survival.* – Summer 1993. – Vol. 35. – No. 2. – P. 129–137.
18. *Saunders P.J.* Essential partnership. The United States and Europe confront new energy challenges / P. J. Saunders. – Washington : The Nixon Center, October 2009. – VII, 42 p.
19. *Walt S. M.* The end of the American Era / S. M. Walt // *The National Interest.* – 2011. – No. 116. – November/December. – P. 6–16.
20. *Weidenfeld W.* America and Europe : Is the Break Inevitable? / W. Weidenfeld. – Gutersloh : Bertelsmann Foundation Publ., 1996. – 148 p.